

۱۴۱۴/۱۲

کتابخانه در خواست

اقتصاد سیاسی

(سیر تولید سرمایه داری)

با ذکر نمونه‌ای از رشد سرمایه داری در ایران

نوشته: فرج الله میزانی (جوانشیر)

مصحح: عزیزالله علیزاده

انتشارات فردوسی

سرشناسه : میزانی (جوانشیر)، فرج الله، ۱۳۰۵-۱۳۶۷.
 عنوان و نام پدید آور : اقتصاد سیاسی (شیوه تولید سرمایه داری) با ذکر
 نمونه هایی از رشد سرمایه داری در ایران /
 فرج الله میزانی (جوانشیر)؛ مصحح عزیزالله علیزاده
 مشخصات نشر : تهران: فردوس، ۱۳۹۵.
 مشخصات ظاهری : ۴۵۶ ص:؛ جدول. نمودار.
 شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۳۲۰-۵۷۵-۱
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا (فهرست نویسی پیش از انتشار)
 موضوع : سرمایه داری، سرمایه گذاری، اقتصاد، ایران
 موضوع : سرمایه داری -- ایران -- شیوه تولید آسیایی
 بناسه افزوده : علیزاده، عزیزالله، ۱۳۵۰-، مصحح
 رده بندی کنگره : ۳۷۱۳۹۵ الف م / HB ۵۰۱
 رده بندی دیویی : ۳۳۰ / ۱۲۲
 باره کد ملی: ۴۲۵۴۶۶۴
 تاریخ درخواست : ۱۳۹۵/۰۳/۱۲
 تاریخ بازرسی : ۱۳۹۵/۰۳/۲۶
 کد پیگیر : ۴۲۵۳۳۶۳

انتشارات فردوس

خیابان انقلاب. خیابان دانشگاه. کوچه میترا. شماره ۷. واحد ۱. تلفر: ۶۶۴۹۵۷۷۹-۶۶۴۱۸۱۳۹

اقتصاد سیاسی (شیوه تولید سرمایه داری)

نوشته: فرج الله میزانی (جوانشیر)

مصحح: عزیزالله علیزاده

ناظر فنی چاپ: زهرا یاسینیان

چاپ اول: تهران - ۱۳۹۵

چاپ: منصور

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

همه حقوق محفوظ است.

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۳۲۰-۵۷۵-۱ ۹۷۸-۹۶۴-۳۲۰-۵۷۵-۱ ISBN: 978-964-320-575-1

۳۶۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

۱۱-۱۲	به داشت ناشر .....
۱۳-۳۸	فصل اول: اقتصاد چیست؟ .....
۱۴	۱. نیروهای ولده و ماسبات تولیدی .....
۲۱	۲. قوانین اقتصادی .....
۲۴	۳. موضوع اقتصاد سیاسی .....
۲۹	۴. اسلوب علم اقتصاد سیاسی .....
۳۲	۵. اقتصاد سیاسی علمی است جانبدار و طعنه .....
۳۹-۸۰	فصل دوم: کالا و تولید کالایی .....
۴۰	۱. کالا چیست؟ عوامل دوگانه کالا: ارزش مصرف و ارزش .....
۴۴	۲. پیدایش کالا و تولید کالایی .....
۴۷	۳. خصلت دوگانه کاری که در کالا نهفته است: کار مشخص و کار مجرد .....
۴۹	۴. کار فردی و کار اجتماعی .....
۵۱	۵. کار ساده و کار بفرنج .....
۵۲	۶. تکامل و اشکال ارزش - پیدایش و ماهیت پول .....
۵۳	الف) شکل ساده یا تصادفی ارزش .....
۵۴	ب) شکل تام یا گسترش یافته ارزش .....
۵۵	پ) شکل عمومی ارزش .....
۵۶	ت) شکل پولی ارزش .....
۵۷	ث) پیدایش پول در ایران .....
۵۹	ج) ماهیت پول .....

۷. وظایف پول ۶۰

الف) اندازه گیر ارزش ها ۶۰

ب) وسیله گردش ۶۱

پ) وسیله زرانندوزی ۶۱

ت) وسیله پرداخت ۶۳

ث) پول جهانی ۶۳

۸. قانون ارزش ۶۴

۱. خصصت فیزی کالا و راز آن ۶۵

۲. انتقادی بر تنوری های عامی گرای اقتصاد سیاسی بورژوازی درباره ارزش ۶۶

۳. اصل قهر - مارکسیستی - نئینیستی تولید کالایی ساده ۷۴

فصل سوم: تبدیل پول به سرمایه و نیروی کار به کالا ۸۱-۹۲

۱. فرمول عام سرمایه مضاد ۸۲

۲. نیروی کار و ویژگی آن ۸۵

۳. ارزش نیروی کار ۸۸

فصل چهارم: ماهیت بهره کشی سرمایه داری ۹۳-۱۰۸

۱. روند تولید اضافه ارزش ۹۴

۲. هدف تولید سرمایه داری و قانون مطلق این شیوه تولید ۹۸

۳. سرمایه چیست؟ ۱۰۰

۴. سرمایه ثابت و سرمایه متغیر ۱۰۲

۵. نرخ و حجم اضافه ارزش؛ درجه بهره کشی از نیروی کار ۱۰۵

فصل پنجم: تولید اضافه ارزش مطلق ۱۰۹-۱۲۴

۱. اضافه ارزش مطلق چیست؟ ۱۱۰

۲. مبارزه کارگر و سرمایه دار بر سر روزانه کار ۱۱۱

۳. نظری به تولید اضافه ارزش مطلق در ایران ۱۱۳

فهرست مطالب ۵

الف) مختصری از گذشته	۱۱۳
ب) تصویب قانون کار و شمول آن	۱۱۷
پ) روزانه کار در بخشی که مشمول قانون کار است	۱۲۰
ت) روزانه کار در قانون کار کشاورزی	۱۲۱
ث) روزانه کار در بخشی که مشمول قانون کار نیست	۱۲۳

فصل ششم: تولید اضافه ارزش نسبی ۱۶۲-۱۲۵

۱. اضافه ارزش نسبی چیست؟	۱۲۶
۲. تذکر: اضافه ارزش فوق العاده را با اضافه ارزش نسبی اشتباه نکنیم.	۱۲۹
۳. سه مرحله اساسی صنعت سرمایه‌داری	۱۳۰
الف) همکاری سرمایه‌داری	۱۳۱
ب) تقسیم کار و مانع‌گذاشتن	۱۳۴
پ) ماشین‌ساز و صنعت بزرگ	۱۳۹
۴. انقلاب صنعتی	۱۴۱
۵. تأثیر صنعتی شدن سرمایه‌داری در وضع طبقه کارگر و شدید بهره‌کشی از آن	۱۴۱
الف) افزایش سریع بارآوری کار	۱۴۱
ب) کار زنان و کودکان	۱۴۲
پ) تمدید روزانه کار	۱۴۶
ت) تشدید آهنگ کار	۱۴۸
ث) تضادهای کاربرد سرمایه‌داری ماشین، بیرون ریختن کارگران از کار	۱۵۲
۶. کارخانه سرمایه‌داری - انضباط سرمایه‌داری	۱۵۴
۷. گناه از کیست؟	۱۵۶
۸. تأثیر انقلابی صنعت بزرگ در صنایع دستی، پیشه‌وری و خانوادگی	۱۵۶
۹. صنعت بزرگ و کشاورزی	۱۶۰

فصل هفتم: دستمزد ۱۸۶-۱۶۳

۱. دستمزد بهای نیروی کار است	۱۶۴

۱. نظری به قوانین کار ایران درباره دستمزد و تنظیم خرید و فروش نیروی کار ۱۶۶
۲. اشکال اساسی دستمزد ۱۷۰
- الف) گاه مزد ۱۷۱
- ب) کارمزد ۱۷۲
۳. شیوه‌های ویژه پرداخت کارمزد ۱۷۵
- الف) شیوه‌های «علمی» در آوردن عرق کارگران ۱۷۵
- ب) شیوه‌های فریب دادن و همراه کردن کارگران ۱۷۶

فصل هشتم: انباشت سرمایه ۱۸۷-۲۳۴

- طرح مسئله ۱۸۸
۱. بازتولید چیست ۱۸۸
۲. بازتولید ماده مایه اری ۱۸۹
۳. بازتولید گسترده مایه دای، تبدیل اضافه ارزش به سرمایه ۱۹۲
۴. قانون عام انباشت سرمایه ۱۹۸
- الف) ترکیب آلی (ارگانیک) سرمایه ۱۹۸
- ب) گرد آیی و تمرکز سرمایه ۲۰۰
- پ) تولید فزاینده جمعیت نسبی یا ارتس احتیاطی ۲۰۳
- ت) اشکال وجودی اضافه جمعیت نسبی ۲۰۵
- ث) تأثیر اضافه جمعیت نسبی بر زندگی کارگران شاغل ۲۰۸
- ج) فرمول بندی قانون مطلق و عام انباشت سرمایه ۲۰۹
۵. انباشت بدوی سرمایه ۲۱۰
- الف) «انباشت بدوی» سرمایه چیست؟ ۲۱۰
- ب) نظری به «انباشت بدوی» سرمایه در ایران ۲۱۵
- فابریک پروتترسازی ۲۱۸
- فابریک سرمایه‌داری ۲۲۵
۶. گرایش تاریخی انباشت سرمایه‌داری ۲۳۱

فصل نهم: دورپیمایی و واگرد سرمایه ۲۳۵-۲۴۶

۱. دگرسانی‌های سرمایه و دورپیمایی آنها ۲۳۶
۲. واگرد سرمایه، سرمایه استوار و سرمایه گردان ۲۳۹
۳. تأثیر سرعت واگرد سرمایه در نرخ و حجم اضافه ارزش ۲۴۲

فصل دهم: بازتولید سرمایه اجتماعی ۲۴۷-۲۷۰

۱. سرمایه اجتماعی ۲۴۸
۲. بازتولید ساده سرمایه اجتماعی ۲۵۱
۳. بازتولید گسترده سرمایه اجتماعی ۲۵۴
۴. تضادهای بازتولید سرمایه اجتماعی ۲۵۷
- الف) تضاد میان تولید و مصرف ۲۵۹
- ب) تضاد میان تولید و گردش کالا ۲۵۹
- پ) تضاد میان نظم موجود در داخل جامعه و آشوب در اجتماع ۲۶۰
- ت) تضاد میان گسترش تولید و افزایش ارزش ۲۶۰
- ث) تضاد میان طبقه کارگر و طبقه سرمایه‌دار ۲۶۱
۵. دفاع لنین از تئوری مارکسیستی بازتولید سرمایه‌داری و حامل آن ۲۶۱

فصل یازدهم: تبدیل اضافه ارزش به سود ۲۷۱-۲۸۶

- طرح مسئله ۲۷۲
۱. ارزش و هزینه تولید ۲۷۳
  ۲. سود سرمایه، نرخ و حجم سود ۲۷۴
  ۳. تبدیل سود به سود متوسط ۲۷۶
  - الف) رقابت درون رشته‌ای ۲۷۷
  - ب) رقابت میان رشته‌ها ۲۷۸
  ۴. قانون گرایش نرخ سود به سوی کاهش ۲۸۴

فصل دوازدهم: اشکال گوناگون سرمایه و توزیع سود میان آنها ۲۸۷-۳۴۸

- ۲۸۸ ..... طرح مسئله
- ۲۸۹ ..... ۱. سرمایه بازرگانی و سرچشمه سود آن
- ۲۹۴ ..... ۲. هزینه‌گردش
- ۲۹۴ ..... ۳. نقش سرمایه بازرگانی در ایران امروز
- ۲۹۸ ..... ۴. سرمایه استقراری و سرچشمه بهره پول
- ۳۰۴ ..... ۵. اعتبار سرمایه‌داری و اشکال آن
- ۳۰۴ ..... الف) اعتبار بازرگانی
- ۳۰۶ ..... ب) اعتبار پولی، بانکی
- ۳۰۷ ..... ۶. بانک و سرمایه بانکی
- ۳۱۲ ..... ۷. اهمیت اعتبار در تولید سرمایه‌داری
- ۳۱۳ ..... ۸. خصلت دوگانه اعتبار
- ۳۱۴ ..... ۹. نظری به ویژگی‌های سیستم اعتباری و بانکداری ایران امروز
- ۳۱۷ ..... ۱۰. ملی کردن بانک‌ها
- ۳۱۸ ..... ۱۱. شرکت‌های سهامی
- ۳۲۰ ..... الف) سلطه مطلق سرمایه‌های بزرگ در شرکت‌های سهامی
- ۳۲۲ ..... ب) شیوه اداره شرکت‌های سهامی در ایران امروز
- ۳۲۳ ..... پ) سود شرکت‌های سهامی عام و طرز تقسیم آن
- ۳۲۶ ..... ت) سهام ممتاز و نقش آنها در اداره شرکت و تقسیم سود
- ۳۲۸ ..... ث) خرید و فروش سهام - بهای بازار اوراق سهام
- ۳۳۰ ..... ج) بورس اوراق بهادار
- ۳۳۱ ..... ج) سرمایه مجازی
- ۳۳۴ ..... ح) سود مؤسسان
- ۳۳۶ ..... خ) تأسیس و گسترش فعالیت بورس اوراق بهادار در ایران
- ۳۳۸ ..... ۱۲. سرمایه‌داری به اصطلاح «دموکراتیک»
- ۳۴۱ ..... ۱۳. قانون «گسترش مالکیت واحدهای تولیدی»

فصل سیزدهم: بهره زمین ۳۴۹-۴۲۲

- طرح مسئله ۳۵۰
۱. بهره زمین از اراضی کشاورزی، رشد سرمایه‌داری در کشاورزی ۳۵۱
- الف) تفاوت بهره مالکانه فئودالی با بهره سرمایه‌داری زمین ۳۵۱
- ب) ویژگی تشکیل قیمت کالاهای کشاورزی ۳۵۵
- پ) بهره تفضیلی ۳۵۸
- ت) به‌گیری‌های کلی از بحث بهره تفضیلی ۳۶۳
- ث) بهره مطلق زمین ۳۶۴
- ث) انتقاد، بر پایه نادرست کاهش حاصلخیزی زمین ۳۶۷
- ج) قیمت زمین در ۳۶۹
۲. ویژگی‌های رشد سرمایه‌داری، کشاورزی ۳۷۲
۳. قانون عام رشد سرمایه‌داری در کشاورزی ۳۸۱
۴. بهره زمین از اراضی ساختمانی ۳۸۴
۵. سرقتی ۳۸۶
۶. نبرد اندیشه‌ها بر سر «مالکیت» خصوصی زمین ۳۸۸
۷. بهره زمین از معادن - بحثی پیرامون بهای نفت ۳۹۳
- الف) چگونگی تشکیل قیمت نفت ۳۹۵
- ب) رقابت نفت با سایر مواد انرژی‌زا ۳۹۷
- پ) مکانیسم غارت کشورهای نفت خیز و تقسیم سود فوق‌العاده نفت ۳۹۹
- بازار مصنوعی خرید نفت خام از کشورهای نفت خیز ۴۰۱
- بازار کنترل شده فروش نهایی فرآورده‌های نفتی ۴۰۷
- نفت خام و فرآورده‌های نفتی ۴۱۱
- ت) نظری به بحران انرژی و نتیجه آن ۴۱۷

فصل چهاردهم: درآمد ملی، تولید، توزیع و تجدید توزیع آن ۴۲۳-۴۴۶

- طرح مسئله ۴۲۴

۱. تولید محصول کل اجتماعی و درآمد ملی ۴۲۵
۲. توزیع درآمد ملی ۴۲۹
۳. تجدید توزیع درآمد ملی ۴۳۲
۴. نقش بودجه دولتی در تجدید توزیع درآمد ملی ۴۳۳
۵. نظری به درآمد ملی در ایران ۴۳۶
- الف) محاسبه درآمد ملی ۴۳۶
- ب) نقش توده‌های زحمتکش غیرپروتری و تولید خرده‌کالایی در تولید ملی ۴۴۰
- پ) توزیع و تجدید توزیع درآمد ملی در ایران ۴۴۲
- ت) نقش بودجه دولتی ایران در توزیع و تجدید توزیع درآمد ملی ۴۴۲
- ث) ضدامپریالیستی و نبرد طبقاتی ۴۴۵

فصل پانزدهم: بحران‌های اقتصادی ۴۴۷-۴۵۶

- طرح مسئله ۴۴۸
۱. بحران اقتصادی چیست؟ ۴۴۸
۲. خصلت ادواری بازتولید سرمایه‌داد ۴۵۳

یادداشت ناشر

اقتصاد سیاسی یکی از رشته‌های دانش اجتماعی است که موضوعش بررسی مناسبات اجتماعی انسان‌ها با یکدیگر در روند تولید است. پس از کشف و تدوین فلسفه علمی ماتریالیستی توسط مارکس و تنظیم قانونمندی‌های عینی تکامل ساختارهای اقتصادی - اجتماعی جامعه بشری از سوی او، اقتصاد سیاسی مارکسیستی به یکی از اجزای بنیادی مارکسیسم تبدیل شد. برای شناخت مرحله‌های تکامل جامعه بشری و گذار آن از فرم‌اسیون‌های (صورت‌بندی‌های) گوناگون - از کمون اولیه تا سوسیالیسم و کمونیسم - شناخت قانون‌های تکامل و انتار اقتصادی هر فرم‌اسیون (صورت‌بندی) و همچنین مجموعه مناسبات تولیدی مربوط به هر مرحله مشخص از تکامل جامعه بشری، لازم است. به عبارت دیگر، اقتصاد سیاسی علمی است که آن مناسبات اقتصادی را که در روند تولید، توزیع و مبادله کالاهای مادی در مرحله‌های گوناگون تکامل بشری میان انسان‌ها برقرار می‌شود و همچنین قانون‌های اقتصادی حاکم بر تکامل این مناسبات را بررسی می‌کند. اسلوب این بررسی در اقتصاد سیاسی مارکسیستی، بر پایه ماتریالیسم دیالکتیک و تکیه بر واقعیت‌های عینی و موجود در خارج از ذهن انسان‌هاست. مارکس در کتاب نبوغ‌آمیز «سرمایه»، عین‌ترین نمونه کاربرد دیالکتیک را در بررسی علم اقتصاد سیاسی نشان داد و بر پایه انبوه عظیمی از بررسی‌های کاملاً مشخص تاریخی، مفهوم‌های کلیدی و مهمی مثل کالا، سرمایه، مزد، ارزش و ارزش اضافی را با دقت علمی تعریف کرد. او به تفصیل به بررسی نظام اقتصادی جامعه سرمایه‌داری پرداخت و گریزناپذیر بودن گذار آن نظام مبتنی بر استثمار را به نظام اقتصادی فارغ از استثمار و پیروزی کار بر سرمایه را نشان داد.

برای کوشندگان راه جامعه انسانی فارغ از بهره‌کشی، اقتصاد سیاسی مارکسیستی دانش و ابزار پر قدرتی است که به آنان در شناخت پایه‌های اقتصادی جامعه طبقاتی،

جایگاه هر یک از طبقه‌ها و گروه‌های اجتماعی و جهت سیر تحول تاریخی جامعه کمک می‌کند و در تنظیم سیاست‌های مبارزه طبقاتی به سود زحمتکشان به آنان یاری می‌رساند. با فراگیری و کاربرد درست این ابزار علمی و شناختن قانون‌های اقتصاد سرمایه‌داری است که می‌توان پروند تحول‌های اجتماعی به جلو، به سوی جامعه فارغ از بهره‌کشی، گام برداشت.

بر همین اساس بود که کتاب یا درسنامه ارزشمند «اقتصاد سیاسی - شیوه تولید سرمایه‌داری، با ذکر نمونه‌هایی از رشد سرمایه‌داری در ایران»، به همت قراج‌الله میزانی (جوانشیر) تهیه و تدوین شد. با توجه به ارزش اصول علمی به کار برده شده در این درسنامه به رغم آنکه سال‌ها از تدوین آن می‌گذرد و همچنین با توجه به شیوه مناسبی که برای آموزش علم اقتصاد سیاسی در آن به کار گرفته شده است، بر آن شدیم تا این درسنامه بارش را منتشر کنیم.

پاییز ۱۳۹۲